

– גם כן – דבר השמטה – בה"א הידיעה, משמע שמיטת קרקעות הנתונה והידועה כבר – שמוט...
 – לשמוט כספים'. הרי שתלה הכתוב שמיטת כספים בשמיטת הקרקע (עלה יונה עמ' קטו. וע"ע דוגמאות
 נוספות לדרשות שהן עומק הפשט במובא ביבמות ח).

*

'בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים...'
 'ונראה שזה נמי בכלל טעמי מצות השמיטה, שלא יעבוד את האדמה כבעל-הבית אלא יהיה מופקר לכל, באשר כל חיי האדם תלוי ביבול הארץ, וכשכל אחד מחזיק שדהו לעצמו כבעה"ב, זה עצמו מפרידו מזולתו, על כן באה המצוה לסלק שם בעלים מיבול הארץ, ולהיות כל ישראל מתאחדים כאיש אחד חברים נמשכין אחר הפנימיות. ויש לומר שמטעם זה החמירה תורה מאד במצות השמיטה וחיובה גלות עליה, אף שאין בה כריתות ומיתת בית דין אלא לאו בעלמא – אלא מחמת שהיא עיקר וכלל גדול בתורה, שזוהי מטרת כל התורה כולה. והנה בטעם שמיטת כספים הגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה, כי 'עבד לזה לאיש מלוה', ובשביעית נעשו כל ישראל כאיש אחד. ועל כן כמו שבאיש אחד לא שייך לומר שקצתו הוא עבד לקצתו, כן הוא בשביעית כל הכלל כולו, ועל כן משמט כספים. עד כאן דבריו. ולפי דרכנו הוא מתאים למצות שמיטת הארץ' (שם משמואל משפטים. תרע"ו).

דף ג

'מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח' – אלו עבודות השייכות בין בשדה בין בכרם.
'מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן' – אלו עבודות שאינן שייכות בשדה אלא באילן ובכרם, והן נעשות בגוף האילן.
'מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן' – עבודות אילן שאינן בגוף האילן
 (עפ"י תוס' הרא"ש).

'ואין מעשנין באילן'. בתוס' הרא"ש מפרש עפ"י הירושלמי: יש מרתיחים חומרים מסויימים ומעשנים את האילן, כדי לפטמו בהם ('עשן' היינו אדי הרתיחה). ועל פרש"י שמעשנים תחת האילן כדי להשיר התולעים שעליו, הקשה הרא"ש, הלא מלאכה זו אינה נעשית להשבחת האילן אלא לשמירתו, והרי עבודות הנעשות להעמדת האילן מותרות.

'(ע"ב) אין בית דין יכול לבטל בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין'. 'במנין' אין הכוונה למנין בית דין עצמו שהרי הוא קבוע, שבעים ואחד דיינים בבית דין הגדול, אלא זהו מנין חכמי הדור שהסכימו וקיבלו הדבר שהורה ב"ד הגדול, ולא חלקו בו (עפ"י רמב"ם הל' ממרים ב.ב. ויש להעיר מפ"ק דהוריות 'מאה שישבו להורות').

שיטות הראשונים בביטול דברי בית דין על ידי בית דין אחר – נתבארו בע"ז לו ובסיכומים לביצה ה.

*

על לימוד מסכת מועד-קטן

'אהוב לך את המצוה הדומה למת מצוה שאין לה עוסקים, כגון שתראה מצוה בזויה או תורה שאין לה עוסקים, כגון שתראה שבני עירך לומדים מועד וסדר נשים – תלמוד סדר קדשים, ואם תראה שאין חוששים ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו – אתה תלמדם ותקבל שכר גדול כנגד כולם, כי הם דוגמת 'מת מצוה', אהוב אותן מסכתות ואותן הלכות שבני אדם אין רגילים בהם... ... כך אמרה מועד קטן והדומה לה: רבונו של עולם, למה אין עוסקין בי כשאר מסכתות, והקב"ה השיב לה: טוב הרי כבר נאמר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו. ועתה למה אומרים שהיא סכנה – לפי שכתוב ואל תקן בתוכחתו הוא ממחר ולא ידקדק כמו בשאר מסכתות, ועוד לפי שכל דבר שתופסין אותו בחזקת סכנה אפילו אינו מקום מסוכן מזיק, לפי שלשון בני אדם ועינם מזקת. אלא כך יעשה הרוצה ללמוד אותה: יתפלל להקב"ה שלא יארע דבר רע, וגם ילמדו הרב בחשאי, לא יפרסם ולא יזיק ולא ינזק, אחר שלשון בני אדם ועינם מזקת, וכתוב חמוקי ירכיך כמו חלאים – תחלואי מיתות, כמו מי-שמתו ומועד-קטן יהא בסתר ולא ינזק, שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וגם שמעתי בב' דברים מלאך המות קרוב לשמוע, מי שדורש מעשה מרכבה ובמועד קטן, לכן נענה מלאך המות ואמר הן הן מעשה מרכבה כמעשה דריב"ז ור"א בן ערך (לא יכוין להפרע ממנו) וכן מועד קטן וכיוצא בו, שהוא ממונה על המות (וכדי שלא יכוין להפרע ממנו) לכן יעסוק בכל לבו לישר בלא קלות ראש בה, וכן כל מצוה וכו' (מתוך ספר חסידים רסא).

יש שהבינו דבריו שיש למהר ולא לדקדק במסכת זו כבשאר מסכתות (עפ"י שיירי כנסת הגדולה יו"ד רמא הגה"ט סק"ג). אך יש אומרים שמה שכתב ממהר ולא ידקדק, כל זה מדברי בני אדם החוששים, לפי שאומרים סכנה היא ולכן אינם מודקקים בה, אבל התקנה לזה כתב אחר כך, שיתפלל להקב"ה שלא יארע לו דבר רע ושוב לא יצטרך למהר (עפ"י מגדים חדשים ברכות יז). ולענ"ד נראה שמפרש סיבת התקנה, מפני שדרבם בני אדם שממהרים בה ואינם מודקקים בה, על עוון זה הם ניוזקים.

ובספר יוסף אומץ (ח"ב, עמ' ער): ראיתי מקדמונים נוחי נפש, שקודם שהתחילו ללמוד חולין בשיבה גזרו תענית, והטעם מפני שלא יקטרג המשטין על ת"ח המראים הלכות שחיטה בעצמם, וכן נהג אבי מורי החסיד ז"ל כשלמד עם תלמידיו הרי"ף דמסכת חולין והרי"ף דיבמות, וכמדומני גם מועד קטן שמזכירין בהם עניני מיתה והתנודות. וע"ע בשו"ת יהודה יעלה ח"ב רמח. ודעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל שאין להימנע כלל מלימוד הלכות אבלות ומסכת מועד קטן, ש'שומר מצוה לא ידע דבר רע'. ואף שרבנו החתם-סופר ז"ל בגודל קדושתו חשש לכך, אין זה שייך לאנשים כערכנו, וגם הלא זקוקים לדעת הלכות אלו על כל צרה שלא תבוא וכמעט שלא יתכן לנהוג כדיון וכהלכה אם לא למד ויודע ההלכות על בוריין. וכן בשיעורו לבעלי בתים לימוד בין השאר מסכת מועד קטן כמה פעמים (מתוך הליכות שלמה הל' תשעה באב).

וכן נשאל על הדבר הגרי"י קניבסקי זצ"ל והשיב שכבר מובא בספר חסידים להתפלל קודם הלימוד ולומר שחפצים ללמוד לשם תלמוד תורה, ואז לא יביא הלימוד לצרה חלילה.

(מובא בספר תולדות יעקב עמי' שטו)

חרישה בכלאים – מבואר בגמרא שאין בה איסור.

רש"י פרש שבשעת חרישה אין כלל כלאים. ויש מפרשים (עתורא"ש) אף חרישת שדה או כרם של כלאים אין בה איסור אלא משום 'מקיים'. ונחלקו בדבר אמוראים במסכת מכות (כא); יש אומרים שחייב משום 'זורע' שהרי מחפה את הזרעים בחרישתו, ויש אומרים שאינו חייב אלא משום מקיים. נמנו וגמרו המחפה בכלאים לוקה (שם).

דפים ב – ג

ג. א. שביעית בזמן הזה, מדאורייתא או מדרבנן?

ב. מה דין השקאת השדות בשביעית?

ג. אלו עבודות הארץ אסורות בשביעית מהתורה ואלו מדרבנן ואלו מותרות?

ד. מה דינו של החורש בשביעית?

א. לדברי רבי שביעית בזמן הזה מדרבנן, ולחכמים – מדאורייתא.

להלכה נחלקו הראשונים בדבר. וראה בבירור השיטות, בבית הלוי ח"א א; משיב דבר ח"ב קונטרס דבר השמטה; חזון איש שביעית ג, ז-ה; שבת הארץ, במבוא; שפת אמת; שו"ת אור לציון ח"א יו"ד כו.

ב. מבואר במשנתנו שמשקים בית השלחים בשביעית. ופירש אביי, בשביעית בזמן הזה דרבנן וכרבי, והתירו חכמים במקום הפסד. ורבא אמר: אפילו כחכמים החולקים על רבי וסוברים שביעית נוהגת בזמן הזה מהתורה, אין איסור תורה בהשקיה לפי שאינה מהעבודות המפורשות בתורה (הלכך התירו במקום הפסד). א. נחלקו הראשונים (עתוס' להלן ו: ד"ה מרביצין, ושאר ראשונים) האם משקים בית הבעל בשביעית. ונראה שלהלכה אין להשקותה. ולענין הרבצה יש להקל (עפ"י חזון איש קלד, יג. וע' גם חדושים ובאורים להלן ו).

ב. כתב הנמוקי-יוסף ועוד ראשונים: אין חילוק בין השקיה ממי מעיין או ממי הקילון. ואילו הריטב"א (ב. ד"ה ובשביעית; ג. ד"ה מה זריעה) כתב שלא התירו בשביעית השקאה ממי הקילון שהיא טרחה מרובה, כבמועד.

עוד בענין השקאת והרבצת שדה הלבן בשביעית – להלן ו:

השקאת האילן; מבואר בברייתא להלן שממלאים נקעים מים תחת הגפנים בשביעית.

א. הדבר שנוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל במקום אחר, אם מותר להשקות בעיקר האילן או רק על הנוף. וכתבו ראשונים לחלק בין אילנות העומדים בבית השלחים שאם לא ישקם ייפסדו, ובין אילנות שאינם בבית השלחים (עתורא"ש בשם הראב"ד). ובחזון איש (קלד, יג) צדד להלכה שכל אילנות כבית השלחין הם.

ויש צד לומר שכשמשקה לאילן שלא ייפסד, מותר באותה השקאה להשקות אף יותר מכדי הצורך, אף אם ההשקאה תשביח את העץ, כי דוקא השקאה אחרת שאינה אלא להשבחה אסור אבל לא באותה השקאה שמשקה לקיומו. ואולי יש להחמיר בדבר (ע' שמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק סז הערה סג).

ב. היו האילנות נטועים עשרה לבית סאה או רצופים יותר – משקים כל השדה. ואם מרווחים יותר – מושכים מים מאילן לאילן אבל אין משקים (עפ"י חזון איש שם).

- ג. לדברי רבא, אין איסור תורה אלא באבות מלאכה – זריעה וקצירה, ובתולדות המפורשות בתורה – זמירה ובצירה. וחכמים אסרו [וגם הסמיכו איסורם על הכתובים] שאר עבודות, כגון ניכוש (= עקירת עשבים רעים), עידור (בגפנים חדשים, שיש בו טירחה. עפ"י רש"י שלפנינו), כיסוח (= חיתוך עשבים רעים), קירסום (= באילנות, כענין זימור בגפנים ואולם אינם זהים. עהז"א שביעית כא, טו), זירוד (= קיצוץ ענפים, לחים ויבשים), פיסוג (= הטיית ענפים / סמיכתם שלא ישתלשלו לקרקע. ויש מפרשים: לשון ניתוח, שקוצץ כל הענפים או רובם), זיבול, פירוק (אבנים שעל שרשי האילן), איבוק (רש"י: כיסוי השרשים באבק. הערוך: הסרת האבק מהאילן), עישון. כל אלו הן עבודות חשובות (נמוקי יוסף) השייכות בשדה ובכרם [בדומה לזריעה המפורשת בתורה].
- קשקוש הויתם ועידור הגפנים (הישנים. עפ"י רש"י), ומילוי נקעים במים ועשיית עוגיות לגפנים (= הפירה עגולה סביב העץ לקיבוץ המים) – מותרות (וע"ע להלן ד). ודוקא קשקוש הנועד לסתימת הנקעים הותר משום הפסד, אבל להברות האילן אסור (ויש מפרשים: 'לברוא' – מלשון כריתה ופילוס). וכן אסור לסקל את השדה בשביעית (תשמטנה מלקשקש, ונטשתה – מלסקל).
- [מותר להתליע האילן ולזוהמו (= למרחו בזבל) כי פעולות אלו נעשות לקיום האילן. הגיוזם אסור לפי שהוא משבח ומפתח את האילן, אבל סיכת שמן לאילן הגיוזם מותרת, מלבד סיכת פגי תאנה שהיא מפטמת ומשביחה, אינה מותרת אלא עד ראש השנה. עפ"י ע"ז נ].
- משמע בגמרא שרבי יוחנן וכן אביי סוברים שתולדות שאינן מפורשות בתורה חייבים עליהן.
- א. התורא"ש כתב [בישוב דברי הברייתות אהרדי, ודלא כפרש"י]: עידור בשדה הלבן אסור שהוא כעין חרישה, אבל עידור שתחת הגפנים מותר כמו קשקוש בזיתים, דלאוקמי אילנא הוא (וכעין זה כתב השפת-אמת מסברת עצמו, וכ"כ בדעת הרמב"ם. ויש שלא גרסו בברייתא 'עידור' וסתמו שבשביעית מותר. ע' נמו"י. וכן משמע בריטב"א ובכס"מ שלא גרסו ברש"י כחילוק הנ"ל. ע' חזו"א שביעית יז, כ).
- ב. יש שנקטו בדעת הרמב"ם שאיסור זמירה בשאר אילנות – דאורייתא. ואולם החזו"ן איש (שביעית כא, טו א), חלק על כך, שאינו אלא מדרבנן (ע"ע אגלי טל, זורע סק"ד; מאור ישראל).
- ג. הורדת שאר פירות האילן בכלי כדרכם, כגון גודר בתמרים ואורה בתאנים ומוסק בזיתים – בכלל 'בצירה' הם, וכמפורש בתורה הוא (מנחת חינוך שכט, ב).
- ד. נטיעה בשביעית, מבואר ברמב"ם (שמיטה ויבל א) שאין לוקים עליה. ויש שנקטו לדבריו שאינה אסורה מהתורה (ע' מהר"י קורקוס). ובחזו"ן איש (שביעית יז, כ כא, טו) פירש (עפ"י גטין נג): שאסור מדאורייתא כי הנטיעה כלולה בזמירה, אלא שאין עונשים מן הדין (וע' גם בר"ש שביעית א, א).
- נטיעת זרעי אילן, כתב החזו"ן איש (שביעית יז, כ) עפ"י הירושלמי שהרי זה 'נוטע' ולא 'זורע'. וזה דלא כהמנחת-חינוך (שכו, ד) שנקט מסברא פשוטה להפך.
- ה. כתבו כמה פוסקים שאפילו מלאכות דאורייתא כגון זימור, מותרות בשביעית לאוקמי אילנא (עפ"י שבת הארץ א, כ ועוד. ובמנחת שלמה ח"א נא, ח צדד בזה. ע"ש).
- ו. נראה שאף הסוברים שהתולדות אסורות מהתורה, אין איסור דאורייתא כשעושה בשינוי. ואפשר עוד שכל שאינו מתכוין לעבודת הארץ אינו אסור אלא מדרבנן (ע' חזו"ן איש שביעית יח, ו). וע"ע תוס' להלן ד: ד"ה מפני).
- ז. החורש וזורע במכונה חשמלית, דינו כחורש וכוורע ממש, ואינו נחשב כתולדה (עפ"י חזו"ן איש שביעית כה, לח).

ד. החורש בשביעית, נחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר; אחד אמר לוקה (לתירוץ אחד בתוס' ד"ה רבי) היינו רבי יוחנן. וכן אפשר שסובר רבי עקיבא. עתד"ה שהרי, ואחד אמר אינו לוקה. (נחלקו אם יש ללמוד בכלל

ופרט וכלל' לאסור כל מלאכות כעין הפרטים, או שמא מכך שפירט הכתוב כמה פרטים בא לומר שאינו חייב אלא על המפורש).

א. להלכה קיימא לן שהחורש בשביעית פטור, שכן משמע שגם רבא סובר כן, כרבי אלעזר (חזו"א שביעית יז, א עפ"י הרמב"ם).

ב. האחרונים נקטו שלכל הדעות חרישה בשביעית אסורה מהתורה [באיסור עשה ד'תשבות'. והלא אפילו קודם השביעית שלשים יום אסור מהתורה], אלא שנחלקו לענין מלקות בלבד. וכן נמצא להריטב"א (עפ"י שער המלך ריש הלכות שמיטה ויובל; מנחת חינוך קיב, א; חזון איש שביעית יז, א; שפת אמת; אבי עזרי ריש הלכות שמיטה). ואולם יש שנקטו שהחרישה אסורה מדרבנן (כן כתב תור"ד כאן. וכן הרמב"ן במכות – הובא בשעה"מ שם; מאירי. וע' בספר מאור ישראל (ד): שנקט בפשיטות בדעת הרמב"ם (שמיטה א, ד) שהוא מדרבנן).

ג. יש מי שכתב שחרישה באילנות בשביעית אסורה משום 'נוטע'. ובחזון איש (יה, א-ג) דחה דעה זו.

דפים ג – ד

ד. מה דין תוספת שביעית לפניה ולאחריה?

רבי עקיבא דרש מבחריש ובקציר תשבת לאסור חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית. ורבי ישמעאל העמיד הכתוב בשבת בראשית ולא בשבת הארץ, והסיקו שלדבריו תוספת שביעית הלכה למשה מסיני, ונאמר בהלכה שרק עשר נטיעות המפוזרות בתוך בית סאה, מותר לחרוש כל השדה בשבילן, אבל זקנות אסור שלשים יום קודם ראש השנה.

והסיק רב אשי שכן סבר רבן גמליאל ובית דינו שהלמ"מ היא, והם אמרו שההלכה נאמרה רק בזמן שבית המקדש קיים, אבל בזמן שאין ביהמ"ק קיים מותר לחרוש עד השנה השביעית.

א. לפי מה שפירש רבי יוחנן דברי רבן גמליאל ובית דינו, תוספת כל שהיא צריך להוסיף בכל אופן, דומיא דשבת בראשית (עפ"י תוס').

ב. מדברי תורא"ש נראה שלרבי עקיבא, החורש בתוספת שביעית – לוקה [ויש מפרשים מכת מרדות מדרבנן (עריטב"א), והתורא"ש דחה דעה זו], והוא הדין לתירוץ רב אשי אף לרבי ישמעאל ולרבן גמליאל, בזמן שבית המקדש קיים – לוקין על תוספת שביעית.

ויש להעיר שבספר מנחת שלמה (ח"ג קכא, ב) נוטה מצד הסברא שאין מלקות כלל על תוספת שביעית שלפניה [ועוד כתב שלגבי קציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית נראה שלוקה אף לרבי ישמעאל. וע' חזו"א שביעית יז, ב]. וע' גם בחדושי רעק"א שצדד בזה.

ג. נראה שלרבי עקיבא איסור 'תוספת' מהתורה חל שלשים יום קודם ראש השנה. והכמים הוסיפו לאסור משני פרקים כבסמוך. ואין התר לעשר נטיעות אלא כלפי איסור דרבנן, אבל בתוך שלשים אסור, שהרי משמע בגמרא שלרבי עקיבא לא נתקבלה הלכה לעשר נטיעות [והתוס' בראש השנה (ט. ד"ה ור"ע) כתבו שלפי מסקנת הגמרא יתכן לפרש הלכה של עשר נטיעות אף לרבי עקיבא, והלימוד מן הכתוב הוצרך לאסור בזמן שאין בית המקדש קיים] (עפ"י מנחת שלמה ח"ג קכא).

מדברי חכמים, אסור לחרוש בשדה ערב שביעית מזמן שאין החרישה מועילה לפרי – כדברי בית שמאי.